Iraida CONDREA

Traseul sinuos al limbii române parcurs de un consătean al marelui Eugeniu Coșeriu, neuitatul profesor Gheorghe Dodiță

I.C. – doctor habilitat în filologie, profesor universitar la Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, Facultatea de Litere, USM. Domenii de cercetare: sociolingvistică, traducere, stilistică, pragmatică, cultivarea limbii, lingvistica textului. Autoare a mai multor volume, dintre care: *Traducerea din perspectivă semiotică* (2006), *Studii de sociolingvistică* (2007), *Curs de stilistică* (2008), *E timpul să vorbim corect* (2014), *Sociolingvistica. Suport de curs* (2018). Laureată a Premiului Academiei de Științe a Moldovei în domeniul *limba română* „Eugeniu Coșeriu", 2020.

„NU SUNT VREMURILE SUB OM, CI BIETUL OM SUB VREMURI", scria marele cronicar Miron Costin. Și câtă dreptate avea!

Iar vremurile în care a trăit profesorul Gheorghe Dodiță au fost extrem de complicate, cu schimbări dramatice de situații, cărora oamenii trebuiau să le facă față și să meargă cu insistență înainte. Este generația care s-a confruntat din plin cu marea problemă a românilor basarabeni – problema identitară, aceasta transformându-se până la urmă într-o adevărată *schismă identitară*, ce pare să nu mai aibă sfârșit. Căci anume această generație a trăit în state diferite, cu ideologii și valori diferite, fără a-și părăsi locul de baștină: dl profesor Dodiță s-a născut în Regatul Român, a făcut studii în Uniunea Sovietică și și-a încheiat cariera în Republica Moldova. Și toate aceste state, având unul și același loc pe hartă, și-au pus amprenta asupra vieții și identității celor care s-au născut aici. Există multe experiențe personale din care putem afla în ce mod erau impuse „moldovenismul" și așa-zisa „limbă moldovenească", cum se promova ca limbă oficială doar limba rusă și ce politici lingvis-

Împreună cu Gh. Dodiță la Mănăstirea Dobrovăț, 1993

tice se adoptau în scopul deznaționalizării și diferențierii tranșante a moldovenilor față de români.

Eugeniu Coșeriu a fost preocupat ca nimeni altul de aceste aspecte, reflectate în numeroase lucrări și activități științifice, deoarece, fiind născut pe meleagurile basarabene, a înțeles să se identifice cu problemele conaționalilor săi. Astfel, în cadrul conferinței „Limba română și varietățile ei locale", organizată de Academia Română la 31 octombrie 1994, E. Coșeriu afirma: „Eu reprezint, într-un fel, problema care ne preocupă aici (...), fiindcă sunt român moldovean și tocmai din actuala Republica Moldova".

Problema identității lingvistice a constituit tema unui proiect științific desfășurat de Universitatea din Leipzig în 2003, sub conducerea profesorului Klaus Bochmann. În Republica Moldova s-au făcut cercetări cu privire la felul în care se formează identitatea lingvistică și cum sunt achiziționate și utilizate limbile, prin ce experiențe de viață concrete se

formează individualitatea lingvistică. Am realizat atunci un interviu cu dl profesor Gheorghe Dodiță, dar și cu alți intelectuali, care, mai ales în perioada totalitarismului sovietic, au trecut prin diverse situații nefaste, dar au reușit să-și păstreze acea identitate de român moldovean, despre care vorbea profesorul Eugeniu Coșeriu.

Gheorghe Dodiță, profesor de literatura română, conferențiar la Universitatea de Stat din Moldova, avea la momentul realizării interviului, 72 de ani.

Mi-am fixat atunci, în nota de la Protocolul de înregistrare, următoarele observații despre interlocutor: *„Vorbește foarte clar, curgător, fără ticuri verbale (în afară de „vasăzică"), are o pronunție literară, dar mai moale, cu articularea mai „dulce" a moldovenilor, mai puțin dură decât cea „bucureșteană". A manifestat o anumită precauție față de felul cum va fi folosit acest material. S-a prezentat singur, dar nu ar dori ca numele lui să fie dat publicității, spunând că – „cine mai știe ce se poate întâmpla". La sfârșit, când dictafonul a fost deconectat, a subliniat: „Eu am spus totul așa cum a fost, n-am inventat nimic, așa a fost realitatea. Cred că n-au să mă aresteze pentru asta". Se face simțită reminiscența experiențelor trăite, când asemenea subiecte, legate de români și de limba română, erau deosebit de periculoase și, în genere, nu se puteau discuta".*

Revenind la acea discuție, m-am gândit că mulți dintre cei care l-au avut ca profesor pe acest admirabil OM ar fi interesați să afle unele lucruri mai puțin cunoscute din viața profesorului Gheorghe Dodiță, spuse chiar de Domnia Sa. Împărtășesc cu bucurie, dar și cu mare nostalgie, câteva crâmpeie din acel memorabil dialog.

Domnul Dodiță a declarat că s-a născut în 1931, în satul Mihăileni, județul Bălți, plasa Râșcani (acestea erau denumirile timpului), fiind consăteanul marelui lingvist Eugeniu Coșeriu și al cunoscutului om de cultură, traducător și ziarist, Valentin Mândâcanu. „Am pășit pragul școlii primare în satul natal la șase ani și jumătate, în Mihăileni, unde l-am avut pe un domn Ion Ploaie, care era numit învățătorul satului. Este, de altfel, tatăl scriitoarei noastre de astăzi Raisa Lungu Ploaie, un om foarte stimat și foarte exigent, și cu el, am făcut școala primară până în 1940, terminând în acel an clasa a treia. (Școala primară era de patru ani, apoi cei care doreau puteau face până la șapte clase). Dar

elevul Gheorghe Dodiță nu a apucat să-și încheie studiile în școala primară. Anume în 1940 lucrurile iau altă întorsătură, când, la 28 iunie, ca rezultat al Pactului Molotov-Ribbentrop, Basarabia este ocupată de Uniunea Sovietică.

Autoritățile sovietice impun noi reguli în învățământ: se trece la alfabetul rusesc; școlile devin mixte (până atunci băieții și fetele învățau în clase/școli separate, erau gimnazii, licee de băieți și aparte de fete). Dl Dodiță spune că în 1940 era noutate și oarecum straniu la început, când elevii chiar erau obligați să stea în aceeași bancă, un băiat și o fată. Tot atunci, copiii sunt obligați să mai învețe un an în aceeași clasă, să repete anul precedent, probabil pentru însușirea noului alfabet și a unor noi materii/subiecte. Deci elevul Dodiță repetă clasa a treia în anul de studii 1940-1941.

Însă în anul următor situația din nou se schimbă tranșant: în 1941 începe războiul dintre Uniunea Sovietică și Germania, care înaintează spre Est și, în vara acestui an 1941, în Basarabia revin autoritățile române, care reintroduc regulile de până la 1940. Anul pe care elevii l-au repetat nu se ia în considerație, fiecare elev continuă de unde a rămas în 1940. Deci, spune dl Dodiță, „în anul de învățământ 1941-1942 am făcut clasa a patra, de-acuma din nou în școală românească, după care părinții au mers cu mine să mă ducă la liceu, liceul din Bălți. Eu eram la Liceul comercial, nu pentru că aveam multă idee ce înseamnă a fi un comerciant, dar pentru că taxa era un pic mai mică decât la Liceul teoretic „Ion Creangă" (acolo unde a învățat Eugeniu Coșeriu), care se afla chiar în aceeași clădire, în același local. Alături de noi era Liceul „Domnița Ileana", unde învățau numai fete. În felul ăsta am făcut doi ani, în limba română, se numeau din nou clasa întâia de liceu și clasa a doua. Asta era în anii de învățământ 1942-43 și 1943-44, când am încheiat clasa a doua de liceu".

Or, în 1944 iarăși intervine Măria Sa ISTORIA: în august 1944 are loc operația Iași-Chișinău, armatele sovietice ocupă din nou Basarabia și lucrurile iau, iarăși, altă turnură. Sunt lichidate gimnaziile și liceele, se formează școli generale – semiletka și deseatiletka – școala generală de 7 ani și școala medie de 10 ani. Elevul Dodiță își continuă studiile în școala medie din satul Baraboi (pentru că la Mihăileni era doar școala de 4 clase), iar în 1948 susține examenele de absolvire și își ia „atestatul

de maturitate". Toate orele se țineau în limba română – „moldovenească" – exista și un curs de limba rusă, dar în criza de atunci a sistemului de învățământ nu ajungeau profesori, așa că nu prea avea cine preda limba rusă, căci în satele din județ se vorbea exclusiv limba română.

Având diploma de absolvire a școlii medii, tânărul Gheorghe Dodiță vine la Chișinău în vara anului 1948, pentru a da admiterea la Institutul de Medicină, mai mult la insistența părinților, care visau să-l vadă medic. Pe atunci se dădeau vreo cinci sau șase examene de admitere – la fizică, chimie, biologie ș.a., dar toate se susțineau în limba rusă, deci copiii veniți din satele și școlile moldovenești susțineau examenele în limba rusă, ba chiar și examenele la limba și literatura rusă (scris și oral).

Devenind student la medicină, fostul școlar de la Mihăileni se pomenește într-un mediu lingvistic deloc agreabil, căci toate disciplinele erau predate în limba rusă, inclusiv o serie de discipline cu caracter ideologic, pe care se punea mare preț, cum ar fi „istoria partidului comunist" ș.a., deci toată comunicarea în cadrul instituției avea loc doar în rusă.

Această „politică lingvistică" discriminatorie, ce promova doar limba rusă și neglija total limba băștinașilor, a influențat parcursul formării profesionale al mai multor tineri, care erau nevoiți să abandoneze studiile sau alte activități, din cauza că nu cunoșteau limba rusă. Profesorul Gheorghe Dodiță mărtueisește: „Pe mine și faptul că nu știam limba rusă într-un fel m-a făcut să abandonez medicina, dar poate și faptul că undeva, probabil, nu era chiar în spiritul meu. Între timp, m-am dus la facultatea de litere și nimeresc la o lecție de folclor, la Institutul pedagogic moldovenesc „Ion Creangă", așa se numea pe atunci. Aveam un consătean acolo și el mai mult m-a îndemnat – hai să vezi cum e la noi. Și când am intrat, la ei totul era altfel: am văzut că e foarte clar ceea ce se spune, este interesant, nu este niciun cuvânt pe care să nu-l pricep și așa mai departe. «Uite aici îi de mine!» Ei, da, profesorii de-acuma ziceau că uite noi ținem cursuri în moldovenește. Dar eu nu prea îmi dădeam seama – limbă moldovenească, limbă românească – eu știam limba pe care am învățat-o acasă, pe care am învățat-o în continuare la liceu, deci limba pe care o înțeleg și o vorbesc. Deci, după vreo două luni de ezitări, am trecut definitiv la Institutul „Ion Creangă", unde am făcut de-acum și limba rusă, și unele obiecte mai târziu le-am făcut în

limba rusă, dar primele, cele de bază, să zicem: folclorul, literatură veche, istoria uniunii, era așa un obiect istoria uniunii, istoria universală, le făceam cu profesori care vorbeau, de fapt, destul de frumos, corect românește, aș spune. Pentru că erau unii, de exemplu doi profesori evrei, Șlain și Roitman, care, după câte știam, făcuseră școala românească, așa cred eu, pentru că noi priveam cu interes felul cum știau să vorbească frumos, corect. Și în felul ăsta, deci, după alți patru ani, am încheiat și facultatea de istorie și filologie, specialitatea, așa cum scrie în diploma mea – limba și literatură moldovenească, cu calificarea de învățător de limbă și literatură moldovenească.

Dar au fost și profesori care nu prea cunoșteau limba română/moldovenească, vorbeau cam pe jumătate. Istoria partidului, pe atunci se făcea cu un profesor care vorbea foarte incorect, ca să nu zic rău, chiar așa vorbea – nici în rusește, nici moldovenește sau românește. Încurca niște fraze care se transformau în anecdote de-acum în limbajul nostru, asta era realitatea, trebuie să înțelegem că erau și greutăți, lipseau cadre.

Cu timpul lucrurile au început să meargă mai spre bine, în sensul că au început să apară la Chișinău din operele clasicilor, prin 1953 au început să se mai editeze primele lucrări ale scriitorilor noștri clasici, care de acum începeau puțin câte puțin să fie considerați și clasici moldoveni. Oricât ar părea de curios, după cum afirmă profesorul Gh. Dodiță, uneori se spunea așa: Ion Creangă, clasicul literaturii românești și clasicul literaturii moldovenești. Pentru noi erau așa, cam, cam neclare lucrurile acestea".

În 1952, după absolvire, a fost o vreme și laborant la Facultatea de Filologie a Universității de Stat, la Catedra de limbă și literatură moldovenească; în anul 1960 aceasta s-a divizat în două catedre – limba moldovenească și literatură moldovenească. Cursurile se țineau în „limba moldovenească", cu toate acestea, supremația limbii ruse era peste tot evidentă. Profesorul Gh. Dodiță își amintește: „Cei care au trăit anii aceștia și care-i cunosc și cred că-i și țin minte rămân până astăzi oarecum uimiți de timpurile acelea când la orice adunare, dar aproape totdeauna, se cerea să vorbești în limba rusă, cu explicația: ca să înțeleagă toți... Pentru mine lucru ăsta a trecut destul de greu și nu știu dacă am obținut ceea ce s-ar fi cuvenit, adică să pot să afirm: da, dacă vorbesc în rusește, gândesc în rusește, dacă vorbesc în românește,

gândesc românește. Deci, sigur că anumite dificultăți nu puteau să nu existe. Și la fel când era cazul să mă pregătesc să fac o dare de seamă, de exemplu. Am lucrat o vreme ca prodecan și uneori trebuia să scriu fel de fel de rapoarte, și trebuia să le scriu doar în limba rusă. Și exprimarea noastră, fără îndoială că a fost influențată. Din păcate, cum să zic, dacă vrem să spunem lucrurilor pe nume, nu putem totuși să negăm că, pe de-o parte, exista frica ca nu cumva să vorbești prea ro-mâ-nește, exista. Oamenii în felul ăsta, se intimidau și căutau să vorbească așa, mai... ca pe aici. Dar se înțelege că, mai ales în domeniul terminologiei – am fost, pur și simplu, caliciți. Caliciți, pentru că, sincer vă spun, și astăzi încă în multe lucruri, în multe domenii, nu cunosc liber, așa cum ar trebui, terminologa. Și exprimarea lasă de dorit. Construcția frazei, muzicalitatea limbii, accentul, intonația, care ne deosebește de vorbitorii din România – sunt și acestea un rezultat al bilingvismului forțat".

O cotitură istorică în viața noastră a fost trecerea/revenirea la grafia latină. Spuneau unii că va fi o catastrofă, că vom deveni o țară de analfabeți. Cum a fost în realitate, ne spune profesorul Gheorghe Dodiță: „Ce s-ar putea aici spune? Sigur că atunci când s-a revenit la grafia latină, am simțit o anumită, ei, cum să zic, așa, o revenire la normal. Fiindcă... mi-am dat seama perfect că grafia asta latină poate exprima absolut toate particularitățile, să spunem, fonetice, și așa mai departe, ale limbii, asta, pe de-o parte, și însăși ideea că uite, suntem un popor care vorbește o limbă de origine latină, dar scrie cu-n alt alfabet, nu era corectă. Și deci, să zic așa, pentru mine personal trecerea asta s-a făcut foarte ușor. Dar altceva vreau să vă mai spun. Dumneavoastră vă amintiți cât de ușor au trecut copiii noștri și studenții? Momentan, putem spune, fără niciun fel de probleme. Deși se spunea că uite, trecerea la grafia latină o să fie, o să aibă niște urmări grave, c-o să se cheltuie mulți bani. Nu este adevărat! S-a făcut foarte ușor și firesc, pentru că copilul care învăța franceza, el de-acuma știa grafia latină. În afară de asta, e ceva firesc să scrii în limba română cu grafie latină".

De multe ori se pune întrebarea în legătură cu limba rusă – am mai auzit-o, și mie mi s-a pus întrebarea despre rolul limbii ruse în viața intelectualilor, și de aceea am adresat-o și domnului profesor Gh. Dodiță: limba rusă v-a ajutat sau v-a împiedicat în cariera profesională de filolog? Este cam provocatoare, dar apare. S-a dovedit că

lucrurile nu sunt chiar atât de simple, dl Gh. Dodiță reflecta în felul următor: „Da, aici nu știu dacă se poate răspunde cu „da" sau „nu". Adică, m-a ajutat într-o privință, însușind limba rusă, pentru că-n felul ăsta am avut acces la niște surse, la niște lucrări pe care, eventual, dacă n-aș fi știut această limbă, nu puteam să le citesc. Am fost la marile biblioteci, câteva mari biblioteci din fosta uniune, la Moscova sau la Petersburg, Leningrad cum se mai numea pe atunci. Deci, faptul că am însușit limba rusă a fost și de folos. Dar trebuie să spun că, într-o anumită măsură cunoașterea limbii ruse... în situația creată eu nu cred, nu știu dacă se întâmplă și-n alte părți lucrurile astea, ceea ce s-a întâmplat la noi – că uneori străduința aceasta de a cunoaște limba rusă a fost întrucâtva în detrimentul cunoașterii mai profunde și corecte a limbii noastre naționale".

O problemă mereu discutată în spațiul basarabean este cea legată de atitudinea rusofonilor față de limba română. Am ținut să aflăm cum explică dl profesor Gh. Dodiță faptul că studenții, vorbitorii ruși învață atât de greu limba română? În opinia distinsului profesor, lucrurile stau astfel: „ Eu cred că trebuie să spunem aici răspicat – nu manifestă dorință, în primul rând. Nu cred că e așa cum zic unii: da ce, poate-s incapabili? Nu cred asta, eu cred că-i nedorință, pentru că undeva li se sugerează ideea: dacă ai să știi limba rusă, ceilalți vor fi ori obligați, ori vor face tot posibilul să te înțeleagă și deci, eu așa cred. Și speculațiile astea că nu sunt cărți, că nu sunt manuale, că nu sunt dicționare – doamne, sunt niște lucruri atât de absurde, încât uneori îți vine, de acuma nu știu... Eu cred că nu este dorință. Or la noi sunt persoane care s-au născut aici și care au vârsta de 20, 30, 40 și mai mulți ani și până acuma, cred că trei sute de cuvinte ca lumea nu le cunosc în română. Deci aici îi vorba de dorință, nu-i vorba de altceva– toate celelalte sunt numai motive".

A fost interesant să aflăm opinia profesorului și a omului Gheorghe Dodiță, care a parcurs tot traseul sinuos al limbii române în spațiul dintre Prut și Nistru, despre felul cum au evoluat lucrurile din anii 90 încoace – mai bine, mai puțin bine în comparație cu așteptările avute cândva. „În linii mari, apreciază dl Gh. Dodiță, lucrurile au evoluat spre bine, dar nu știu, mie mi se pare că uneori cam trecem prin niște ZIGZAGURI. Ba parcă în primii ani a fost așa un avânt, a fost așa o

susținere și-o recunoaștere că uite vorbim o limbă românească pe care trebuie s-o cultivăm. Și pe de altă parte, uite, constați așa niște încercări oarecum de a nu vedea, de a nu observa lucrurile astea, de a le lăsa pe planul al doilea".

Am ales din discuția cu dl profesor Dodiță doar câteva crâmpeie reprezentative, din care se poate deduce că unele lucruri au rămas și încă vor rămâne actuale – funcționarea și statutul limbilor, nivelul de cunoaștere a limbii române și nivelul studiilor/cunoștințelor pe care le obțin studenții noștri. Pe când încă dl profesor mai venea pe la Facultate, l-am văzut odată foarte amărât și chiar indignat de schimbările care se produceau în legătură cu trecerea la sistemul Bologna cu 2 cicluri: licență și master. Când a văzut cât de mult s-a redus numărul de ore la literatura veche, pe care a predat-o cu maximă dăruire timp de vreo patru decenii, a zis că nu înțelege dacă în felul acesta se poate face carte. Era întristat și dezamăgit.

Trebuie să recunoaștem că procesul de ajustare și reorganizare a planurilor de studii continuă, a devenit o permanență. Și ar fi minunat să putem afirma, așa cum își dorea domnul profesor Dodiță, că LA FACULTATEA DE LITERE SE FACE CARTE, și carte serioasă. Asta ne-o dorim cu toții.